

ОСВІТНЬО-ВИХОВНЕ ЗНАЧЕННЯ ГЕОГРАФІЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА

У статті окреслено значення географічного краєзнавства у навчально-виховній роботі загальноосвітньої школи. Проаналізовано важливі завдання краєзнавства, шляхи реалізації краєзнавчої справи у загальноосвітніх школах. Висвітлено роль географічного краєзнавства у підвищенні якості навчання, озброєнні учнів глибокими і міцними знаннями. У статті обґрунтовано необхідність використання краєзнавчого матеріалу в процесі викладання різних предметів шкільного навчального плану.

На сучасному етапі географічне краєзнавство України сприятиме підсиленню інтеграційного потенціалу географії, справлятиме позитивний вплив на удосконалення регіональної та етносоціальної політики в державі, стане важливим фактором подолання негативних тенденцій глобалізації, сприятиме формуванню національної самосвідомості, викоріненню негативних явищ, стане потужним чинником відродження, консолідації, примноження та збереження національно-культурної спадщини.

Ключові слова: краєзнавство, навчально-виховна робота, краєзнавчий принцип, українознавство.

В статье обозначено значения географического краеведения в учебно-воспитательной работе общеобразовательной школы. Проанализированы важные задачи краеведения, пути реализации краеведческого дела в общеобразовательных школах. Освещена роль географического краеведения в повышении качества обучения, вооружении учащихся глубокими и прочными знаниями. В статье обоснована необходимость использования краеведческого материала в процессе преподавания различных предметов школьного учебного плана.

На современном этапе географическое краеведение Украины будет способствовать усилению интеграционного потенциала географии, оказывать положительное влияние на совершенствование региональной и этносоциальной политики в государстве, станет важным фактором преодоления негативных тенденций глобализации, способствовать формированию национального самосознания, искоренению негативных явлений, станет мощным фактором возрождения, консолидации, приумножения и сохранения национально-культурного наследия.

Ключевые слова: краеведение, учебно-воспитательная работа, краеведческий принцип, украиноведение.

Michuda V.V. Educational significance of geographical local lore studies

The article describes the significance of geographic local lore studies in the educational work of a comprehensive school. The important issues and ways of realization of local lore studies in

comprehensive schools are analyzed. The role of geographical local lore studies in improving the quality of education, extend and deepen the knowledge of pupils is highlighted. The author substantiates the necessity of using ethnographic material in the process of teaching different subjects within the school curriculum.

Features of "the principle of local lore" which involves a systematic study of the linkages between any geography course with the knowledge that students receive as a result of direct research edge. Deals with the important task of local history through the implementation of local history in the case of secondary schools. Emphasized that the need to teach geography from local history , that provide training so that local material was the starting point for the formation of geographical ideas, concepts, patterns. Also, describes the importance played by the introduction of the regional component in geography class because the fact the impact on children of the environment which is not subject to any doubt. Local lore part in teaching geography is the means by which exemplifies complements the normative content of the course , creates a thorough knowledge of the subject, promotes active cognitive activity of pupils, aimed at mastering social experience and cultural values of the immediate environment, developing an interest in understanding the world as a whole. Today the idea of local history is a common and relevant in the educational process, since local history material among the means of education comprehensively and harmoniously developed personality is one of the important places. The value of local history is to promote comprehensive education, including: moral, aesthetic, physical, national and community.

At present geographic local lore studies of Ukraine will contribute to strengthening the integration potential of geography, will have a positive impact on the improvement of regional and ethno-social policy in the state, will be an important factor in overcoming the negative trends of globalization, will contribute to the formation of national consciousness, the eradication of negative phenomena, and also will be a powerful factor in the revival, consolidation, preservation and multiply national cultural heritage.

Key words: local lore studies, educational work, local lore principle, Ukrainian Studies.

Постановка проблеми. На сучасному етапі свого розвитку Україна, стоїть на фоні вирішення складних політичних процесів, відчуються проблеми соціально-економічного характеру, спостерігається знецінення традиційних моральних норм, пропаганда жорстокості, бездуховності, що негативно впливає на формування цінностей підростаючого покоління. Виростають молоді люди позбавлені почуття національної гордості, яким насаджується безкультур'я, нівелюється совість, деградується мораль. У цих умовах постає розв'язання найгостріших проблем, не тільки на державному рівні, а й процес глобальної інновації виховного процесу загальноосвітнього закладу, що лежить в основі

консолідації дитячого соціуму та виступає одним з найголовніших пріоритетів гуманітарної політики України.

Сучасний етап розвитку освітньої системи в Україні характеризується активними науковими дослідженнями проблем якості середньої загальної освіти, оскільки в нинішніх умовах перед школою і кожним вчителем постає завдання підготовки особистості, адаптованої до умов середовища, що постійно змінюється. У зв'язку з цим необхідно переосмислити зміст краєзнавчої освіти як у загальноосвітніх, так і у вищих навчальних закладах. Наразі існує нагальна потреба здійснення системних заходів з підвищення професійної підготовки працівників краєзнавчого напрямку, а також педагогічних працівників, які відповідають за організацію даної роботи у загальноосвітніх навчальних закладах.

Мета сучасного загальноосвітнього начального закладу – це виховати систему цінностей. Із-поміж цих цінностей – соціальна активність, інтелектуальні й творчі здібності, любов до своєї країни, уміння осмислювати події, навколишню дійсність на різних рівнях, застосовувати географічні знання та вміння в повсякденному житті, приймати самостійні рішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розкриття ролі і місця краєзнавства в системі освіти, конкретизація його змісту, функцій, форм і методів краєзнавчої роботи знайшли відображення у наукових працях відомих учених-краєзнавців. Цього питання в 70–80-і роки минулого століття в певній мірі торкалися А. З. Сафіулін, В. М. Ашурков, Д. В. Кацюба, Г. М. Матюшин, І. Т. Прус, у добу незалежності України – М. Ю. Костриця, В. В. Обозний, В. С. Прокопчук, Ярослав Треф'як. У зв'язку з активізацією шкільної пізнавальної, дослідницької і суспільно-перетворювальної діяльності учнів під керівництвом педагогів, спрямованої на вивчення рідного краю, його історії, фольклору, традицій, звичаїв, обрядів, формування національного світогляду й патріотизму підрастаючого покоління назріла потреба оглянути й систематизувати набутий досвід, досягнення теорії й методології.

Метою нашого повідомлення є висвітлення необхідності включення географічного краєзнавства у навчально-виховну роботу загальноосвітньої школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Географічне краєзнавство, будучи одним з ефективних педагогічних засобів і складовою частиною загальної системи навчально-виховної роботи загальноосвітньої школи, відіграє певну роль в підвищенні якості навчання і виховання, озброєнні учнів глибокими і міцними знаннями, формуванні у них сучасного світогляду, виховання почуття патріотизму, в трудовій підготовці та професійній орієнтації школярів. Розглядаючи роль краєзнавства в навчально-виховній роботі, потрібно зауважити, що в нашій країні краєзнавча робота має особливе, дуже велике і наукове, і практичне, і освітнє, і політико-виховне значення.

Краєзнавству належить провідна роль у формуванні духовності. З усебічного вивчення під керівництвом учителя природних, соціально-економічних та історичних умов рідного краю (села, району, міста, області, мікрорайону, школи), тобто з краєзнавства, починається українознавство. Шкільне краєзнавство як одна з ланок навчально-виховної роботи має географічний, історичний, літературний, етнографічний, фольклорний, природознавчий та інші напрями. Усі вони тісно пов'язані між собою як за змістом, так і за формами організації і методами використання [Баліка, 2011: с. 3].

Краєзнавство – всебічне вивчення рідного краю, накопичення досвіду емоційно позитивного ставлення та активного дослідження певної території [Пангелов, 2010: с. 16]. Вивчення рідного краю – важливий елемент навчально-виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах. Знання особливостей історії, природи та господарства рідного краю дає можливість ефективніше формувати знання та уявлення про свою країну. Вони є засобом конкретизації особливостей та закономірностей, які вивчаються в інших шкільних предметах.

Краєзнавство – один із ефективних засобів патріотичного і морального виховання. Проблеми виховання настільки складні і різноманітні, що часом здаються нерозв'язними. Сьогодні немає загальних установок та єдиної програми виховання. У цих умовах єдиний вихід – звернутися до «розумного, доброго, вічного», до тих загальнолюдських цінностей, які вироблялися століттями, протягом всієї історії людських цивілізацій. У сучасних умовах зрозуміло, що географічне краєзнавство – могутня сила впливу на підростаюче покоління.

Географічне краєзнавство, будучи одним з ефективних педагогічних засобів і складовою частиною загальної системи навчально-виховної роботи загальноосвітньої школи, відіграє певну роль у підвищенні якості навчання і виховання, озброєнні учнів глибокими і міцними знаннями.

Одним із важливих завдань географічного краєзнавства є вивчення природи краю, виявлення, облік та збереження пам'яток природи, дослідження природних ресурсів, заснування національних парків, державних заповідників, турбота про унікальні ландшафти, рідкісні та зникаючі види рослин і тварин.

Необхідність дослідження «малої батьківщини» (села, селища, міста, району, області, краю, регіону), як певної цілісності, зумовлена потребами деталізації географічного процесу, виявлення відмінностей, особливостей і чинників, що їх зумовлюють, оптимізації аналізу співвідношення загального та часткового. Осмислення таких особливостей дискутується також практичними цілями, оскільки без розуміння особливостей природничо-історико-соціокультурного підґрунтя неможливо з'ясувати інтереси і потреби даного регіону [Костриця, 2009: с. 40].

Становлення української державності, інтеграція у європейське і світове співтовариство, відмова від тоталітарних методів управління державою і побудова громадянського суспільства передбачають орієнтацію на Людину, націю, пріоритети духовної культури, визначають основні напрями реформування навчально-виховного процесу.

У «Концепції виховання дітей та молоді у національній системі освіти» підкреслюється, що одним із основних завдань виховання в середніх закладах освіти є «розвиток почуття любові до Батьківщини і свого народу як основи духовного розвитку особистості, шанобливе ставлення до історичних пам'яток, активна діяльність школярів по поліпшенню умов життя в рідній місцевості, підвищенню матеріального і духовного рівнів життя народу, дійова участь у розбудові держави й духовному оновленні суспільства» [Рудницька, 2003: с. 231].

Ця концепція, як і концепція гуманітарної освіти, є елементом нової ідеології освіти, яка повинна працювати на процес державотворення, становлення народу України як політичної нації. Стрижнем усієї системи виховання в Україні є

національна ідея, яка відіграє роль об'єднуючого, консолідуючого фактора у суспільному розвитку, спрямованого на вироблення життєвої позиції людини, становлення її як особистості, як громадянина своєї держави.

Краєзнавча робота в школі передбачає цілий арсенал ефективних методів і форм успішної навчально-виховної роботи. Завдяки вивченню, використанню місцевого матеріалу учні мають змогу вийти за межі підручників, відчувати події, осмислити процеси, «доторкнутися» до історії та культури власного народу.

Теми для краєзнавчої роботи в школі можуть бути різноманітні. Це і теми, присвячені вивченню історії міста чи села, краю, школи, і вивчення пам'ятників і пам'ятних місць, і біографій визначних людей, і вивчення краю в певний період, археологічне вивчення краю, вивчення топоніміки, ономастики, нумізматики краю тощо.

Науково-методичне забезпечення впровадження засобів географічного краєзнавства включає:

- створення у школах краєзнавчих куточків, кімнат, музеїв, оформлення навчальних кабінетів, географічних майданчиків, метеорологічних постів, екологічних стежок, проведення шкільних природних моніторингів тощо;
- проведення позакласних, позашкільних заходів (туристсько-краєзнавчі, екологічні походи, олімпіади з географії та економіки, участь у конкурсах з географії та геології, тижні географії, вечори);
- випуск та пропаганда краєзнавчої літератури, створення банку інформації з географічного краєзнавства.

Краєзнавство в руках творчо працюючого вчителя є одним з могутніх засобів залучення учнів в активну навчально-пізнавальну та суспільно корисну діяльність. Воно має велике практичне значення в розумовому, моральному, фізичному та естетичному вихованні.

Освітньо-виховне значення географічного краєзнавства насамперед виявляється в активізації навчально-виховної роботи. Активізація навчально-виховного процесу – це вдосконалення організаційних форм і методів навчально-виховної роботи, спрямованої на посилення активної пізнавальної та практичної діяльності учнів. Активізація пізнавальної діяльності спрямована не тільки на

поліпшення процесу засвоєння знань, а й на формування активності і самостійності як якостей особистості учнів.

Педагогічне значення краєзнавства в активізації навчально-виховної роботи отримало висвітлення в багатьох дослідженнях з краєзнавства. У методичних посібниках основними засобами активізації пізнавальної діяльності учнів є форми організації, методи і прийоми вирішення краєзнавчих завдань. Шкільне краєзнавство засноване на ситуації пошуку, на активній дії учня, сприяє мобілізації всіх можливостей і пізнавальних сил підлітків. Захоплюючий краєзнавчий пошук в більшості випадків здійснюється на високому рівні пізнавально-практичної ініціативи учнів, їх емоційного настрою, що створює передумови для розвитку пізнавальних здібностей особистості. Саме у формах, методах і прийомах організації краєзнавчої роботи закладені великі можливості формування і розвитку в учнів пізнавальних здібностей, які сприяють активному засвоєнню знань, виробленню умінь і навичок, використання цих знань у вирішенні навчально-пізнавальних і практичних завдань. У методах і прийомах організації краєзнавчої роботи закладені великі можливості для формування пізнавальної активності школярів. А пізнавальна активність в процесі роботи з краєзнавчим матеріалом викликається його новизною, тим, що сприяє поглибленню знань, спонукає учнів до творчої діяльності. У процесі краєзнавчої роботи школярі охоче беруть участь в пошукових експедиціях і походах, ведуть систематичні спостереження за природними явищами, досліджують місцеві водойми, збирають і обробляють різний за змістом краєзнавчий матеріал. Їм доводиться багато працювати з краєзнавчою літературою та джерелами, з довідниками, виданнями періодичної преси і т. д. Все це сприяє розвитку у школярів пізнавального мислення, спостережливості, інтересу до самостійного добування знань і прищеплення їм умінь і навичок пошуково-дослідницького характеру.

Краєзнавство сприяє оволодінню конкретними знаннями про специфічні особливості розвитку регіону; засвоєння краєзнавчих знань сприяє формуванню в учнів діалектичного мислення. Краєзнавство – це шлях безпосереднього чуттєво-раціонального пізнання конкретних об'єктів довкілля, ефективний засіб

патріотичного, трудового, фізичного виховання, розвитку громадської активності та професійної орієнтації [Шумілова, 2009: с. 163].

Краєзнавча діяльність, як засіб соціалізації учнів, сприяє формуванню моральної культури особистості й має спиратися на основні принципи педагогіки. Особливу роль у краєзнавчій діяльності відіграє принцип колективізму, бо виховання в колективі й через колектив відіграє пріоритетну роль у формуванні рис характеру учнів. Вона допомагає відчувати й пізнати учням такі почуття, як дружба й товариськість. Спільна робота виробляє в них уміння поєднувати особисті інтереси з інтересами товаришів, створює відносини взаєморозуміння і взаємодопомоги, які в кінцевому результаті переходять у міцну дружбу [Троценко, 2013: с. 201].

Важлива сутність краєзнавчої діяльності у навчально-виховному процесі школярів полягає в нерозривному зв'язку вивчення основ наук з практикою, життям, довкіллям. У процесі вивчення різних дисциплін шкільної програми в учнів розвивається інтерес до своїх родинних та національних витоків, формується прагнення продовжувати традиції свого народу. Школярі поступово усвідомлюють сутність процесів у природі та між людьми, принципи співіснування, історичні зв'язки. Саме ця діяльність є основою виховання любові до батьківського роду, рідної природи, допомагає уникнути бездуховності [Троценко, 2013: с. 201].

Основними краєзнавчими факторами активізації навчально-виховної роботи є:

а) зміст краєзнавчого матеріалу як джерела порушення пізнавального інтересу учнів, що сприяє усвідомленому розумінню причинно-наслідкових зв'язків в природних і економічних явищах і процесах;

б) створення проблемної ситуації, пов'язаної з вирішенням навчально-практичних завдань краєзнавчого змісту, яка є основним джерелом активізації розумової діяльності школярів;

в) організація спостережень за природними та соціально-економічними явищами рідного краю та використання здобутих учнями краєзнавчих знань у навчальній та виховній роботі;

г) організація навчальних та позапрограмних екскурсій, походів по рідному краю, близьких і далеких подорожей, тематичних експедицій, вечорів зустрічей, олімпіад, конференцій та інших робіт краєзнавчого змісту;

г) система групових та індивідуальних самостійних завдань (письмово-графічне оформлення краєзнавчого матеріалу, складання звітів, доповідей, рефератів, альбомів) та пошуково-дослідницьких завдань.

Комплексний підхід у вивченні природно-економічних умов рідного краю, організація природознавчих спостережень, рішення різних за змістом пошуково-дослідницьких завдань, у процесі яких учні знайомляться з основами метеорології, гідрографії, фенології, ґрунтознавства, мінералогії, геології, економіки та інших наук, розширює загальнонаукових кругозір школярів. Цьому сприяє і добре продумана позакласна робота.

Цінним є досвід роботи шкіл України з проведення туристських походів та екологічних експедицій. Це духовно збагачує молодь, сприяє пізнанню і збереженню нею загальнолюдських цінностей, формуванню національної свідомості [Баліка, 2011: с. 7]. Безпосередній контакт з природою і діяльністю людей забезпечує міцність і глибину знань учнів не лише з географії своєї місцевості, а й з географії взагалі, дає можливість зв'язати теорію з практикою, допомагає розвивати важливі практичні вміння та навички, дозволяє учням брати участь у суспільно корисній роботі, особливо в умовах сільської місцевості.

Роль природи у розвитку особистості виражається в вихованні доброти, розвитку естетичних смаків, адже природа – це джерело краси, доброти, пізнання, джерело повітря, води, їжі. Краса природи сприяє творчому натхненню, викликає у людини позитивні емоції, виховує почуття. У поняття «гармонійна людина» входить уявлення про гармонію даної особистості з його рідною природою.

Висновки. Сьогодні, коли краєзнавство високо цінується і підтримується державою, оскільки складає духовне підґрунтя державотворчих процесів у незалежній Україні, сприяє національно-культурному відродженню, формуванню національного світогляду й патріотизму, його організація в школі не просто бажана справа. Вона необхідна і витікає з нормативних вимог до організації освітньо-виховного процесу [Прокопчук, 2011: с. 30]

Підводячи підсумок, варто зазначити, що шкільне краєзнавство, без сумніву, є важливою складовою загального краєзнавства. Таким чином, можливості географічного краєзнавства багатогранні. Воно допомагає конкретизувати найскладніші абстрактні поняття, зробити їх дохідливішими, більш життєвими. Розуміння суті явищ – найважливіша умова свідомого засвоєння учнями навчального матеріалу. Реальне життя є надійним засобом унаочнення. У процесі спостереження, дослідження місцевих природних і суспільних явищ учні легко засвоюють особливості будь-яких об'єктів. У них розвивається спостережливість, уміння виявляти зв'язки і взаємозв'язки у природі і суспільстві. Вони вчаться орієнтуватися та проводити вимірні роботи на місцевості.

Краєзнавча робота учнів повинна бути обов'язковою складовою навчально-виховного процесу та входити до складу навчальних програм.

ЛІТЕРАТУРА

- Баліка, 2011* – Баліка М. І. Активізація пізнавальної діяльності учнів шляхом туристсько-краєзнавчої роботи / М. І. Баліка. – Ізмаїл, 2011. – 15 с.
- Корнєєв, 2007* – Корнєєв О. В. Методика шкільного географічного краєзнавства / О. В. Корнєєв. – Харків: Вид. група «Основа», 2007. – 144 с.
- Костриця, 1985* – Костриця М. Ю. Туристсько-краєзнавча робота в школі / М. Ю. Костриця. – К. : Радянська школа, 1985. – 128 с.
- Костриця, 1995* – Костриця М. Ю. Шкільна краєзнавчо-туристична робота: Навчальний посібник / М. Ю. Костриця, В. В. Обозний. – К. : Вища школа, 1995. – 223 с.
- Кушнір, Гомля, 2012* – Кушнір Л., Гомля Л. Особливості проведення краєзнавчої роботи в школі / Л. Кушнір, Л. Гомля. – Витоки педагогічної майстерності. – 2012. – Випуск 10. – С. 166-169.
- Пангелов, 2010* – Пангелов Б. П. Организация и проведение туристско-краеведческих путешествий : учеб. пособие / Б. П. Пангелов. – К. : Академиздат, 2010. – 248 с.
- Рудницька, 2003* – Рудницька Н. Ю. Використання вчителями краєзнавчого матеріалу в навчально-виховному процесі: історико-педагогічний аспект /

Н. Ю. Рудницька [Електронний ресурс]. – Режим доступу до дж.: <http://studentam.net.ua/content/view/7801/97/>

Треф'як, 2002 – Треф'як Я. І. Методика краєзнавчої роботи в національній школі / Я. І. Треф'як. – Івано-Франківськ: «Симфонія форте», 2002. – 106 с.

Троценко, 2013 – Троценко В. В. Проблеми туристсько-краєзнавчої роботи в загальноосвітніх навчальних закладах та шляхи їх вирішення. / В. В. Троценко // Туризм і краєзнавство: збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, ФОП Лукашевич О.М., 2013. – 516 с.

REFERENCES

Balika, 2011 – Balika M. I. Aktyvizatsiia piznavalnoi diialnosti uchniv shliakhom turystsko-kraieznavchoi roboty / M. I. Balika. – Izmail, 2011. – 15 s.

Kornieiev, 2007 – Kornieiev O. V. Metodyka shkilnoho heohrafichnoho kraieznavstva / O. V. Kornieiev. – Kharkiv: Vyd. hrupa «Osnova», 2007. – 144 s.

Kostrysia, 1985 – Kostrytsia M. Yu. Turystsko-kraieznavcha robota v shkoli / M. Yu. Kostrytsia. – K. : Radianska shkola, 1985. – 128 s.

Kostrysia, 1995 – Kostrytsia M. Yu. Shkilna kraieznavcho-turystychna robota: Navchalnyi posibnyk / M. Yu. Kostrytsia, V. V. Oboznyi. – K. : Vyscha shkola, 1995. – 223 s.

Kushnir, Homlia, 2012 – Kushnir L., Homlia L. Osoblyvosti provedennia kraieznavchoi roboty v shkoli / L. Kushnir, L. Homlia. – Vytoky pedahohichnoi maisternosti. – 2012. – Vypusk 10. – S. 166-169.

Panhelov, 2010 – Panhelov B. P. Orhanyzatsiia y provedenye turystsko-kraevedcheskykh puteshestvyi : ucheb. posobyе / B. P. Panhelov. – K. : Akademyzdat, 2010. – 248 s.

Rudnytska, 2003 – Rudnytska N. Yu. Vykorystannia vchyteliamy kraieznavchoho materialu v navchalno-vykhovnomu protsesi: istoryko-pedahohichniy aspekt / N. Yu. Rudnytska [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu do dzh.: <http://studentam.net.ua/content/view/7801/97/>

Trefiak, 2002 – Trefiak Ya. I. Metodyka kraieznavchoi roboty v natsionalnii shkoli / Ya. I. Trefiak. – Ivano-Frankivsk: «Symfoniia forte», 2002. – 106 s.

Trotsenko, 2013 – Trotsenko V. V. Problemy turystsko-kraieznavchoi roboty v zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh ta shliakhy yikh vyrishennia. / V. V. Trotsenko // Turyzm i kraieznavstvo: zbirnyk naukovykh prats. – Pereiaslav-Khmelnytskyi, FOP Lukashevych O.M., 2013. – 516 s.

Відомості про автора.

Мічуда Валерія Валеріївна – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри географії, екології та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Michuda Valeriya Valeriyivna – Candidate of history, senior lecturer of the Chair of Geography, Ecology and Teaching Methods of SHEE «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University»